

МЕТАФИЗИЧКИ СВЕТ У БЕСЕДИ *СРНА У ИЗГУБЉЕНОМ РАЈУ* ЈУСТИНА ПОПОВИЋА

Рад ће покушати да објасни вечно питање трагања човека за смислом из перспективе Авиног учења о Богочовеку. Метафизички свет беседе простире се у две духовне равни: једна је осведочена свеprisутна љубав Божија у човеку и друга је дубока немерљива туга у човеку. Идеја рада је да се духовне равни метафизичког света ове беседе, са централним симболима: љубав и туга, дефинишу кључним елементима православне философије и теолошке антропологије из Авиних *Стослова*. Феноменолошки приступ омогућио је паралелно сагледавање суштинског препознавања пута ка Богочовеку кроз исповест лирског субјекта, „срне“, на једној страни, и сагледавање димензије бола због људског греха и отпадања од Бога, на другој страни. У православљу *срна* означава симбол жудње за Богом, тиховања и чистоте монашког позива. Поред примарне, комуникативне функције, ова беседа остварује и уметничку функцију својим вишезначјем, мисаоно-синтаксичким везама, стваралачком језичком логиком, светом својих идеја које се реализују експресивношћу језика и хармоничним везама садржине и форме. Циљ рада је да усвојена знања о метафизичком кретању мисли, осећања и дела, пруже здраву перспективу прихватања и креирања стварности од човека ка Богочовеку, што је и основна идеја учења Светога Јустина Ћелијског. *Срна у изгубљеном рају* је сведочанство једног од тих исписаних кретања ка Богочовеку и израз моралне снаге и чистог срца да се остане на путу Добра.

Кључне речи: Ава Јустин, метафизички свет, Богочовек, јеванђелске врлине, молитва

¹ vanja.z.m@gmail.com

Метафизички свет у беседи *Срна*
у *изгубљеном рају*² Јустина Поповића

(Поводом 120 година од рођења и 35 година од упокојења Јустина Поповића, Преподобног Аве Јустина Ћелијског, и поводом преноса Његових светих моштију)

У години обележавања великих културних и књижевних јубилеја у нашој земљи, незаобилазна је помена појава лика и дела Преподобног Аве Јустина Ћелијског и Врањског.³ Његова мисао је увек била делатна

² Беседа *Срна* у *изгубљеном рају* налази се у књизи *Философске урвине* др Јустина Поповића. Ваљево: Манастир Ћелије, 1987.

³ Ава Јустин Поповић (Ава Јустин Ћелијски) је рођен у Врању, 1894. године, на празник Благовести (стога му је крштено име било Благоје) у породици у којој се неговао свештенички позив. Благојев деда, поп-Алекса, био је седми по реду свештеник у породици. Иако Благојев отац Спиридон није био свештеник, прислуживао је у цркви и живео побожно у складном браку са Анастасијом. Благоје Поповић је 1905. године уписао Богословију Светога Саве у Београду. Велики утицај на његово школовање и животни пут имао је његов професор Владика Николај Велимировић. Богословију је завршио 1914. године, али није добио благослов од родитеља да прими монашки постриг. Учествовао је у Првом светском рату, најпре као болничар у нишкој Војној болници, а онда је са 1300 српских каплара, доживео све голготске муке српског народа, повлачећи се преко Косова, Албаније, до Скадра. У Нишу је преживео пегави тифус. Одлука да се замонаши била је, после преживљених страхаота, јача. Монашки постриг је примио у Скадру, 1. јануара 1916. године, уочи празника Светог Василија Великог. На замонашењу је добио име Светог Јустина Мученика Философа. По одлуци митрополита, 1916. године, монах Јустин одлази у Петроград, на Духовну академију, да изучава руско православно богословље. Школовање је прекинуто због бољшевичке револуције у Русији. Одлази у Енглеску и на Оксфорду наставља докторске студије без одбране докторског рада на тему „Философија и религија Ф. М. Достојевског“. Потом, 1919. године, Јустин одлази у Грчку, по одлуци Синода српске цркве, и на Теолошком факултету у Атини стиче звање доктора теологије, са одбрањеном новом докторском тезом о Светом Макарију Египатском. По повратку из Грчке, 1921. године, радио је као професор у Сремским Карловцима, Призрену, Битољу. Покренуо је часопис за хришћанску културу и црквени живот „Хришћански живот“ и један је од оснивача Српског философског друштва. Имао је плодну сарадњу са православним светом у Русији и Грчкој. Јустин је, у време Другог светског рата, радио као професор Београдског универзитета, на Теолошком факултету. Говорио је истину и борио се за истину. После рата, са доласком нове комунистичке власти, Ава Јустин је протеран са Београдског универзитета, заједно са великим бројем професора. Ухапшен је и врло често је био саслушаван. Ава Јустин је уточиште нашао у манастиру Ћелије и то ће бити његов дом до краја живота. Његов рад, беседнички и списатељски, био је под сталним надзором комунистичких власти. Са друге стране, манастир Ћелије је постао духовно место окупљања богочежњивих душа. Ходочасници су долазили са свих страна. Међу њима било је и неуког и образованог света. У Ави Јустину они су видели светло наде. Крепила их је његова реч. Упокојио се пре 35 година, 1979. године, на Благовести, у манастиру Ћелије. Ове године (2014) извршен је пренос његових моштију у нови храм у Ћелијама. Његовом нетрулежном телу поклонили су се бројни ходочасници из православних земаља. У Врању, месту његовог рођења, одржан

за оне који су препознавали у њему икону Божију и који су умели да чују његове речи. И ове године, подсећамо се његових опомињућих речи, његове бриге за будућност српског народа и његове бескрајне љубави и милости за сваког човека, за свако дете, за сваки живи створ на земљи, за сваку бубицу, за сваку травку, за сваки цветић – „Деца нас оправдавају пред Богом, деца и цвеће...“ (ЈАЊИЋ, КОСТИЋ 2004: 34) Актуелност његових речи изнова у нама отвара унутрашње дубине и подсећа нас на заборављено добро у нама самима: „Еванђелска је свеспасоносна заповест: молити се непрестано. Хоћеш ли да ти мисли буду чисте и свете? Сваку мисао заврши молитвом. За све је потребно: непрекидно себе приморавати на молитву; и још: непрекидно приморавати себе на свако добро. Не заборавимо никад: ми се у овом свету боримо за живот вечни.“ (ЈАЊИЋ, КОСТИЋ 2004: 32)

Богато је и садржајно дело Аве Јустина, једног од највећих правослаvnих духовника XX века. Његово дело обухвата 40 томова, а поред теолошких радова, у књигама су заступљене и теме из хришћанске филозофије⁴ и из православне антропологије. Посебну лепоту имају Авине беседе (есеји, лирски записи) које представљају најлепше странице наше књижевности и спадају у врхунска уметничка остварења православне вере.

Авине беседе, „како је писао Свети Владика Николај, пуне су срдачне свежине и изненадне смелости; оне, 'бујичавом речитошћу' и бескомпромисним хришћанским убеђењем уздижу дух и национални понос, те као 'кишобран' штите душу народа од страха и очајања, од злоупотребе слободе. Заиста, беседе Оца Јустина су доследан и достојан 'наставак Еванђеља'; Блага вест Божје љубави и Човекољубља.“ (ЈАЊИЋ, КОСТИЋ 2004: 42) Његове беседе су изнутра простране, тематски слојевите и вишезначне, мотивски богате и језички стилизоване. Једна од таквих беседа је *Срна у изгубљеном рају*. Пре сагледавања метафизичког света овог уметничког текста, овог есеја, ове беседе љубави и нежности, добро је сагледати светлосну лучу којом је зрачио Ава Јустин. Најпре, тема којом се целог свог живота бавио овај учитељ и духовник, била је: „Чо-

је научни скуп посвећен животу и делу Аве Јустина Поповића, на коме су учествовали бројни излагачи из црквеног и световног живота. У Врању је обновљена његова родна кућа и подигнута црквица посвећена Светом Јустину Филозофу и нашем Ави Јустину Поповићу. Кућа се налази у Баба Златиној улици, у истој улици у којој се налази родна кућа великог писца, Боре Станковића.

⁴ Јустин Поповић „никада не би рекао ни написао „фило-зофија“ – што би буквално значило: мракољубље – а тај правилни изговор је прихватио и наш познати јелиниста Милош Ђурић, који је и иначе истицао ретко леп, чист и богат Јустинов језик и стил“, речи су владике Атанасија Јевтића у књизи *Човек Богочовека Христа*, стр. 19. Београд, 2004.

век и Богочовек“. Овом темом обухваћена је „сва Јустинова богословска мисао и животна философија, и више од тога: сва његова дубока и сложена личност, павловских и достојевских димензија“, рекао је владика Атанасије Јевтић. (2009: 77) Ава Јустин је у библијским речима из Посланице Ефесцима (4,12–13), Апостола Павла, видео смисао живота сваког човека, које говоре да човек треба „достигнути до савршеног човека, у меру раста пуноће Христове“. За Аву, Христос је мерило и објашњење свега, свих нас. Питање Бога и Човека, Ава сагледава кроз Христа Богочовека: „Ми смо за Богочовека, зато што смо за човека... Без Богочовека Христа нема ни човека, већ само неки подчовек, човечуљак, трагично биће без смисла и вечног садржаја. А са Христом Богочовеком, човек је бог по благодати, богочовек по благодати“. (ЈЕВТИЋ 2009: 76–77). Овом темом бавио се Ава у теолошким и философским димензијама великог формата. Међутим, у свему што је Ава стварао, била је уткана нит Богочовека и Човека. Философско-теолошки есеји: *Зеница трагизма*, *Мој рај и пакао*, *Срна у изгубљеном рају*, *Рођење бесмртности*, само су неки од текстова у којима се показује широка антрополошка хришћанска мисао Аве Јустина. Проучавајући Достојевског, Ава закључује да је „човек колико физичан, толико и метафизичан. Преведено на језик Достојевског, то гласи: ништа није фантастичније од стварности, од реалности. Корење ма каквог физичког процеса увек остаје сакривено у метафизичкој суштини космоса“. (ПОПОВИЋ 1995: 12)

Као што се Ава „мучио“ са Достојевским и учио од њега, тако и ми данас, ако се истински заинтересујемо за смисао свог битисања, почињемо да откривамо одјеке неких прошлих времена који нас уводе у мрачне поноре душе. И заиста, као да трагање за смислом почиње оног тренутка када се сударимо са бесмислом у нама самима. Није ли то „бодлеровско“ осећање препознавања првих знакова трулежног човека који упућује вапај небу, зато што назире светлост у мрачној шуми симбола?! Није ли то сагледавање живота унутрашњим очима које виде дубље и шире и далекосежније, које виде онај део човековог срца који има снаге да читав свет преобрази у добро?! Зато, Авине речи не опомињу само, оне подсећају и моле, оне нуде могућност да човек размисли који је смисао његовог живота на земљи и смисао његовог опредељења ка добру или ка злу. И управо у томе лежи решење вечних проблема људске душе – постојање Бога и бесмртности душе, како је Ава Јустин, у свом делу о Достојевском, записао: „Ако има Бога – душа је бесмртна; ако нема Бога – душа је смртна“ (1995: 10). Неодбрањена докторска теза Аве Јустина,⁵

⁵ После кратког студирања на Духовној академији у Петрограду, Ава Јустин наставља студије на Универзитету у Оксфорду. После редовних студија, његов докторски рад *Философија и религија Ф. М. Достојевског*, на Универзитету у Оксфорду, није прихваћен због критике духовне традиције Запада. Године 1926. докторирао је на Универзитету

касније објављена као књига *Достојевски о Европи и словенству*, била је и остала сведочанство о страшној агонији европског човека који иде ка суноврату сопствене идеје о животу без врлина и без порока – „све је дозвољено“, па је јасно да је „нихилизам неминовна последица атеизма“. (ПОПОВИЋ 1995: 12)

Ово су и путокази које нам је поставио Ава Јустин у решавању велике загонетке човека и његовог односа према Богу. „Док дефинитивно не реши проблем Бога и док тачно не одреди свој однос према Богу, човек је онтолошки неспособан да дефинитивно реши ма који проблем“, јасно сагледава Ава Јустин основни човеков проблем. (ПОПОВИЋ 1995: 12) Из тог аспекта се може читати *Срна у изгубљеном рају*, дефинисати њена чежња према Богу и разумети да је „ја јесам“ исто што и „ја волим“.

Лирска беседа *Срна у изгубљеном рају* лепота је сва, од музикалности до смисла, од речи до стила. Написана је у првом лицу и представља исповест лирског субјекта, „срне“ – људске душе (у наставку текста – *срна*), чија је тежња за Богом бескрајна, јер се у тој исконској потреби открива прави смисао људског битисања. У православљу *срна* означава симбол жудње за Богом, тиховања и чистоте монашког позива. Ава Јустин је исповест поверио *срни* и овом симболиком проширио унутрашња значења речи и њиховог смисла. Исповест праведне душе говори о човеку, отвара се према човеку са идејом да му помогне да искоракне из своје празнине и безбожности. Речи *срне* су бол срца које жели да се врати љубав, јер дубоко у себи носи истину да је једино љубав смисао човековог трајања.

Срна сам. Али чиме? – Не знам. Видим, али како, и то не разумем. Живим, али шта је то живот, не схватам. Волим, али шта је то љубав, не појмам. Патим, али како у мени ниче, расте и сазрева патња, то никако не разумем. Уопште, врло мало разумем од онога што је у мени и око мене. И живот, и љубав, и патња, све је то шире и дубље и бескрајније од мога знања и разумевања и схватања. (Ава Јустин Поповић, *Срна у изгубљеном рају*, одломак) (Поповић 1987)

Симболом *срне*, паралелно са конкретношћу, означен је и садржајан свет апстрактних идеја. Асоцијације су бројне и у складу са ауторовим антрополошким и теолошким погледом на свет. Поред примарне, комуникативне функције, ова беседа остварује и уметничку функцију својим вишезначјем, мисаоно-синтаксичким везама, стваралачком језичком логиком, светом својих идеја које се реализују експресивношћу језика и хармоничним везама садржине и форме. Рајска душа *срне* не схвата и не прихвата свет приземља у коме постоји зло и мржња. Њено срце осећа

у Атини. Тема докторског рада била је – *Учење Светог Макарија египатског о тајни људске личности и тајни њеног познања.*

немир и патњу, и зато смех који долази из спољног света повређује њену душу:

О, проклети и најпроклетији дар: смејати се у свету у коме ври туга, кључа бол, пустоши смрт! Какав осуђенички дар! (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Срна носи бол и муку целог света, пред њеним очима је мрак и „црна роса туге као танки поточић“ струји кроз њене вене. Поређење прати мисаони и емоционални став лирског субјекта. *Срна* зна да је могућност да осети бол и препозна зло, да види и чује, да упознаје свет – дар Божији. Али, она и даље трага за непознатим у себи; као да је све што дотиче њену душу, бескрајније, шире и дубље. Међутим, *срна* не одустаје од трагања за Богом, *срна* негује истинску смерност монаха, *срна* грца у болу због несреће која се надвила над човечанством, баш као што је некад Ава Јустин, на Литургији, у Цркви, грцао и плакао над несрећним српским народом који је почео да заборавља завет и пут Светога Саве. Човек срца не може бити срећан ако зна, ако осећа да је нарушена васионска равнотежа, ако је повређено космичко правило слободе и љубави. Метафизичко питање трагања за смислом у свеколиком бесмислу људског опстајања у злу које деформише и вређа Божију творевину, ушушкано лирским тоновима Авиног стила, постаје опомињуће слово у свакој песничкој слици где се контрастом представља живот. Срце претворено у „чуло туге“ јаче реагује на смех, лепота душе осећа страх од најезде ружног и пропадљивог.

Не смејте ми се, о насмејани! Ја сам запрепаићена сазнањем: у овом тужном свету има бића што се смеју. О, проклети и најпроклетији дар: смејати се у свету у коме ври туга, кључа бол, пустоши смрт! Какав осуђенички дар! . . . Ја се од туге никада не смејем. Како бих се смејала када сте тако груби и сурови, ви насмејани! Када сте тако зли и ружни! А ружни сте од зла. Јер само зло наружи лепоту земаљских и небеских створова. . . Сећам се, присећам: ова је земља некада била рај, а ја – рајска срна. (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Метафизички свет Авине беседе простире се у две духовне равни: једна је осведочена свеприсутна љубав Божија у човеку и друга је дубока немерљива туга у човеку.

А мене послали у свет, рекли и прорекли, одредили и предодредили: буди туга и љубав. И ја свим бићем испуњујем своје назначење: тугујем и волим. (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Духовне равни метафизичког света ове беседе, са централним симболима: љубав и туга, биће дефинисане кључним елементима православне философије и теолошке антропологије из Авиних *Стослова* (*подвижничке, гносеолошке и еклисиолошке главе*) (ЈЕВТИЋ 2009: 127, 220). Ос-

нова метафизичког света *Срне у изгубљеном рају* може се представити у десет слика:

1. „Молитва = дисање душе; њоме се удише небески ваздух, небеске врлине, све што је божанско, бесмртно и вечно.“
2. „У Христољубљу је човекољубље, и твариљубље, и богољубље, и истинољубље, и доброљубље, и правдољубље.“
3. „Покајање – дубоко и свестрано и свесавршено лични подвиг; захвата и обухвата сву душу, сву личност.“
4. „Време – Како би у свету времена и простора могао живети Богочовек, вечни Бог Логос утелу, а то: у простору и времену? Човецијим у Богочовеку све постаје вечно и бесмртно.“
5. „Хуманизам – теохуманизам; само теохуманизам – прави хуманизам. Само Богочовек=прави човек. Без Бога – човек без главе.“
6. „Ефхаристична саборност. „Возљубим друг друга да једномислијем исповедамо.“
7. „– Темелј наше философије је смиреноумље, вели Свети Јован Златоуст.“
8. „Одговорност, провера савести. Сама по себи савест људска недовољна и увек погрешива. Непогрешива и савршена када се освети, просвети, одухови, охристинови, обожи. Савршена и довршена савест: само Духом Светим.“
9. „Љубав ка Богу и ближњем. Људи, сви Људи, нама су ближњи опет – Богом. Сваки хришћанин је увек само једно: поновљени Господ Христос. Увек: у безброј богочовечанских димензија.“
10. „Човекова мисао, ако се не заврши Богом, остане крња, недовршена.“

Свака од ових десет слика представља нежне стубове темелја Авине беседе. Спојна тачка духовних равни и овог лирског темелја је Богочовек. *Срна* – надстварном, небоземном тајном молитвеном дисања, послушкује ехо свога гласа из дубине свога бића. Кренуо је човек да се сретне са Богочовеком у себи. И смирено биће *срне*, без роптања и крика, открива своју душу дубином молитве и задобија благодат Божију. Имати молитвену захвалност, развити дар молитве, бити смирен и трпељив и у највећим тегобама људске душе, јесте хришћански подвиг. Темелј хришћанског подвига јесте наша одговорност пред Богом, о чему је, на занимљив начин, говорио митрополит Антоније Блум⁶: „Ако је Бог могао да поверује у нас, онда и

⁶ Антоније Блум је рођен 1914. године, у Лозани у Швајцарској, био је припадник француског покрета отпора, војни хирург и православни митрополит. Упокојио се 2003. године у Лондону. Основна тема његових учења, предавања и гостовања у медијима је молитва и позивање човека да себе сагледа изнутра.

ми треба да верујемо у себе, али не у своје људске снаге, не у своје способности. Не смемо бити заслепљени оним привидно драгоценим особинама које имамо, особинама ума, воље, стваралаштва, већ оним човеком скривеног срца, који представља нашу тајну.“ (2003: 11) Авина *срна* чезне за тренуцима таквога сабрања, спремна да покаже ревност пред Господом. О молитви срца, о унутрашњем сабирању и молитвеном тиховању, о љубави и радости живота, има дивних текстова у духовној литератури. Па ипак, ова тема увек изнова заокупља пажњу својом метафизичком димензијом. О томе сведоче и речи Аве Јустина: „Господе, како је грандиозна тајна Твојих светова! Ја шапућем овде своје молитвице, а оне одјекују до на бескрајни крај Твојих светова, и разливају се по свој твари, – и то логосношћу сваке тварчице, јер си Ти у свему и кроза све: и све моје кроз Твоје уткива се у Твоје светове, све моје – сем грехова мојих, и зала мојих, који тежином својом сурвавају се у пакао.“ (ЈАЊИЋ, КОСТИЋ 2004: 30) Молитва је сâм живот, истакао је у својој књизи *На путевима к Богу живом* помениути Антоније Блум, молитва помаже да човек самим животом открије „да све има димензију вечности и да све има меру бесконачности“. (2003: 122) У беседи Аве Јустина, препознају се мотиви вечности и бесконачности у изразу молитвеног тиховања и то је мера љубави Божије коју носимо у свом срцу према ближњима, према животу. Православни духовници у свему виде Божије дело, и свет у коме живимо јесте Божије дело, а ми смо одговорни пред Богом за све што нам је у животу дато и задато. *Срну*, у Авиној беседи, покреће одговорност, савест, она носи молитвену тугу зато што до краја не разуме свет око себе, жуди за благодаћу која ће измирити све несрећености њеног нежног бића. Подсећа нас Ава, у свом *Столџу*, да се „све освећује молитвом; васцело биће човеково: јер молитва низводи и уводи све остале свете врлине, које благодаћу својом освећују васцелог човека. Молитва освећује и сав свет око човека: то је молитвени однос према свету. О Богу се најбоље мисли молитвом, и најдубље и најсавршеније.“ (ЈАЊИЋ, КОСТИЋ 2004: 30) Сведочење Аве Јустина, личним примером, животом истинског подвижника и Христовог следбеника, о томе да се човек путем саборности развија до боголиког савршенства, и у овом тексту исијава својим благоразумевањем за тренутне људске слабости. Тренутне – да, јер да су коначне, *срна* би била без наде, без потребе за отварањем своје душе и искреним признавањем своје патње. *Срна* не показује гнев и раздражљивост, она смерно носи тугу и молитвено прилази умом своје срцу, јер „да би се светлост Христова примила у срце и користила, душа мора да се сабира у својој унутрашњости...“ (ЖИВКОВИЋ 1982: 21) Проговорити о стању своје душе, отворити мисли и осећање, упутити их у непролазно, значило би да је душа спремна да се покаје, да прашта и да верује у саборност. Зато је ова чежњива душа рањена сталним сећањем на

рајску лепоту живљења и њен вапај је потреба душе за целином, за заједништвом. Живот има смисла у саборности јер се човекова душа тада сједињује са Светима и осећа присуство љубави у свим својим кретањима. У корену поетичке мисли Аве Јустина, увек је истицана саборност као незаобилазна линија у развоју човекове душе. Бог је створио човека као засебну целину, појединачну личност, која се потпуно остварује тек у додиру са Духом Светим, кроз заједницу, преображење и присједињење са Светом Тројицом. Не наглашава Ава Јустин снагу човека као појединца нити истиче саборност без делања и љубави самог човека. Он у свему види Божије делање и непрекидно чезне за молитвеним сусретом: „Исусе мој, сачувај ум мој, Исусе слатки, удостој ме да Те волим из све душе моје, из све мисли...“ (ЈЕВТИЋ 2004: 244). Нема саборности, по Ави, без учешћа појединачне личности, нити има праве истинске личности без доживљаја непролазног и вечног у саборном животу Цркве Христове, у припадању заједници. Владика Атанасије Јевтић је истакао ову чињеницу као једно од важних места теолошког и философског поимања живота и човека у делу свог учитеља Аве Јустина: „Ми, православни, налазимо се управо између ове две поменуте крајности: између једностраног индивидуализма, који наглашава и истиче значај појединца, или запоставља улогу и значај заједнице; и оне друге крајности, која наглашава само опште, друштвено, колективно код људи, а при том заборавља и запоставља неприкосновену вредност и значај сваке појединачне људске личности.“ Ава Јустин је писао и говорио да се човек православно изграђује чувајући вредности свога бића и везујући се за Цркву као Тело Христа Богочовека. Јасно је да је *Срна у изгубљеном рају* богочежњиво биће које жели да сачува своју аутентичну љубав, али је напредовање немогуће ако се остане у димензији човека. За напредовање је потребно бити у унутрашњем тиховању које „значи спремност и снагу за делање“, а онда направити корак и кренути ка Богочовеку, ка саборности. (ЖИВКОВИЋ 1982: 12) И *срна*, дубоком својом патњом сведочи потребу јединке за целином, за Богом. „Само љубав спаја, везује, саборнизује, сједињује, а зло раздваја, одбија, десарбонизује, разједињује. Љубав је сабирна, а зло је расипна сила“, говорио је гласовито Ава Јустин.

Зато су очи замагљене од суза, а срце разривено од уздаха. Болне су ми зенице, јер су многе поноћи заноћиле у њима. Синоћ је сунце зашло у оку моме, а јутрос се није родило. Удавило се у тминама моје туге. Нешто страшно и језиво проходи моје биће. Плаши ме све што је око мене и изнад мене. О, да бих побегла од страха овога света! А постоји ли неки свет без страха? Зазидана сам муком, опијена пелином, пресићена чемером. Ја усплахирено будим срце своје од пијанства тугом, а оно се све више опија. Душу своју, поплашену и разјурену страхотама овога света, вичем да ми се врати, а она све безобзирније бежи од мене, тужне и сетне... (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Драматика нежне православне душе усмерена је ка кретању – „вичем да ми се врати“, јер, по Ави, ако „останемо у ономе што смо, мртви смо“. Такође, ако одустанемо од себе, прихватили смо пораз. Изабрали смо пролазност, смртност, а то би значило да смо негирали Бога и свој пут Богочовека. Статичност је осуђена на пропадање, а свако кретање значило би промену, ка добру или злу. Авино кретање (у животу и стварању) подразумевало је увек људско усмеравање и кретање ка Добру; то је потреба душе која у православној саборности види сопствену снагу и раст. Кретање ка дну, ка смрти, значи неприхватање Бога, Богочовека, себе, и формирање нихилистичког односа према животу. Патња и мука кроз које пролази *усплахирена срна* подвиг су мучеништва у задобијању непролазног Христовог сјаја. Зато *срнина* исповест није јадиковка, њен израз је ослобођен очаја и резигнације, њена туга је израз смерности монашке, дубока потреба за вечним и несагледивим. Бескрајна чежња, тиха туга Аве Јустина почива на чистоти, нежности и смирености. Овај велики духовних српског рода, поседовање јеванђелских врлина: вере и љубави, молитве и поста, кротости и смирености, благиости и жалостивости, сматрао је православним подвигом.⁷ „Еванђелске врлине“ имају своју садржину и, по Ави, и свој богочовечански метод, а „Господ Исус Христос је показао и доказао: да је богочовечански метод живота – једини природан и једини нормалан метод живота“. (ПЈЕВАЧ 2005: 11) Савременици Аве Јустина су оставили записе о разговорима са Авом, о његовој жалостивости и благиости која би се увек сублимирала у радосну тугу, о његовим беседама и о односу који је имао према свима који су тражили духовну поуку. У више извора наглашено је да је искрено плакао и чистим срцем јецао над свеопштом несрећом српског човека. Његово јецање, дар плакања, израз је бескрајне љубави према човеку Богочовеку. Ава је следио јеванђелске заповести и развијао јеванђелске врлине, а тај православни подвиг испуњавао је душу богочовечанском љубављу. Смиреноумљем је пролазио кроз лична и страдања српског народа, уздајући се у помоћ Божију, кроз молитву и пост, јер „молитва је просфора умешена од суза и срца“⁸ (ЈЕВТИЋ 2004: 245). То је пут који је следио,

⁷ У чудесној личности Преподобног Прохора Пчињског, светитеља с почетка XI века, коме је са родитељима одлазио на поклоњење, Ава је видео поменуте јеванђељске врлине и о томе оставио запис. У манастиру Светог Прохора Пчињског, налазе се свете мошти овог угодника. Оне почивају са десне стране светог олтара и точе свето миро. Овај светац је на фрескама приказан са срном испред испосничке ћелије. Ава Јустин је једном био и „лични сведок чудесног исцељења Светитељевом божанском целебном силом мајке му Анастасије од тешке болести“, записано је у књизи *Човек Богочовека Христа*, коју је приредио владика Атанасије, ученик Аве Јустина. Стр. 12. Београд, 2004.

⁸ „Још као младић од двадесет и неколико година Отац Јустин даје једну од најлепших дефиниција молитве: 'Молитва је просфора умешена од срца и суза'. Просфора значи – принос. Тако се зове онај хлеб који приносимо на Литургији, који узносимо Богу и којим

носећи Христа у срцу. Срце које уме истински да се радује човеку, да се радује његовој радости, уме истински и дубоко да пати са оним који пати. Нежни лирик благог израза, изузетан беседник и сабеседник, Ава је говорио о бесмртности душе човекове која љуби Христа. Инстинкт љубави, као бесмртност, као клица вере, симболично дата у беседи, душу држи у сабраности и смирењу. Сабраност пружа наду у бесмртност. Бесмртност је вечност у Христу. *Срна* својим чулима препознаје неправду на ширем плану. Зато у подвижништву истрајава и побеђује унутрашњи бунт и ломљење, и остаје смирена и прибрана. Тешко је мирење са злом које љубав води „кроз језиве урвине и страшилне поноре“, али биће љубави све муке превазилази. Метафоричан текст нуди обиље мотива и богату слојевитост у теолошком и књижевном смислу. Предмет *Срне* нису само тренуци једне душе која чезне за Богом и пати због тога што људско зло онеспокојава свет; предмет је живот оног доброг дела човечанства које у људској доброту и љубави, у заједништву са Богом и припадању једни другима, види опстанак и развој људског друштва. Живот у *Срни*, дат кроз перспективу бола због греха људског и отпадања од Бога, није потврда немоћи људске да промени охолу човекову природу, већ свест човека који има право на истину, на реалност, на сусретање са собом, који уме да сагледа и осети како пулсира и најтананији део људског ума и срца. Та сазнања о метафизичком кретању мисли, осећања и дела, омогућују ширу перспективу прихватања и креирања стварности ка Љубави Божијој.

У мени: ја јесам, равно је са: ја волим. Љубављу јесам оно што јесам. Бити, постојати за мене је исто што и воleti, љубити. И зар може бити бића без љубави? За такво биће не зна моје срнино срце. (Ава Јустин Поповић, *Срна* у изгубљеном рају, одломак)

Симболи, присутни у *Срни* у изгубљеном рају, сведоче Авино танано и непогрешиво осећање за синестезијско повезивање чула и духа. Док чула потврђују присутност греха, душа која стреми ка Богу, осећа страховити отпор према присуству зла и природно негодује. „И зар може бити бића без љубави?“ *Срнино* реторско питање више је чуђење, јер све је на свету повезано, а све добро је веза са небесима. Када човек зна да од Божије милости и њега зависи и његово кретање ка Смислу Небеском, ка тајни Творца, да је немогуће живети без Бога, зашто не искорени мржњу из срца, зашто се одаје пороку, зашто му слабост душе попушта пред безумним и препушта се мраку и мртвилу? То неслагање и непристајање на жртвовање, ради љубави, може да означава и неприхватање стања ап-

се после призива Духа Светога и његовог претварања у Тело Христово причешћујемо“ – Митрополит Амфилохије Радовић; *Човек Богочовека Христа*, приредио: Владика Атанасије Јевтић, Београд, 2004.

сурдности, а онда и јаку (не)свесну потребу за хармоничном атмосфером, за синестезијским јединством. Смисао живота је у снази љубави коју је човек спреман да пробуди и развије у свом срцу, својом вољом и снагом Божије милости.

Зашто ли сам бачена у овај свет, међу људе? Ох, некада, давно – давно, када у својим густим и бескрајним шумама нисам знала за људе, свет је био за мене радост и рај. И ја сам своја рајска расположења и усхићења радосно ткала између мирисавог цвећа и витких бреза, између питомих дубрава и плавих небеса. Но у мој рај крочио је он: груб, суров и охол, он – човек. Згазио ми цвеће, посекао дрвеће, замрачио небо. И тако, мој рај претворио у пакао. . . О, не мрзим ја њега због тога, већ га жалим. Жалим га што нема осећања за рај. А од тога нема већег ужаса за створење, за ма које створење. Знате, срна не може да мрзи; она може само да жали и сажалева. Све увреде, све грубости она одбија тугом и сажалењем... О, људи, како сте сурови и груби! (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

И у Авиној беседи, као и у *Слову Љубве* Деспота Стефана Лазаревића – „Бог се Љубав зове“. Када се у човеку изгуби Љубав, ни Бога нема у његовом срцу. И такав човек креће ка тамној страни и његов лик поприма зао израз. Јасно је да тада „рајско расположење и усхићење“ пада сећању. Страх се активира у нежном бићу када спозна колико суров може бити онај ко има лик Божији. Али, мржња изнутра мења и његов спољни лик. Он више не емитује смирење и радост, већ зрачи неприродно и страшно. Зао човек, човек без Бога, „човек без главе“, уништио је Божију творевину из своје ограничености и безумности. Његово срце не зна за лепоту цвећа, дрвећа, неба. Зато, *срна* осећа сажалење и тугу. Онај који љуби Бога, жели да љуби и оне који су боголики.

Само они људи који личе на Њега – мили су нам. Они су род наш, и бесмртност наша, и љубав наша. Душа је тих људи саткана од Његове доброте, и самилости, и љубави, и нежности, и благости, и праведности, и мудрости. Њихова је интелигенција божански мудра, божански добра, божански кротка, божански самилосна. И они личе на светле и свете анђеле. Јер велика интелигенција и велика доброта, спојене у једно, и јесте анђео. (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Људи који *срни* доносе немир, они су од Бога отпали и њихов изглед је изгубио боголики сјај. Такав човек делује страшно, грубо, охоло, а – човек је (?!). Зашто се човек одриче своје суштине, свог метафизичког смисла, богочовечанских димензија? Какав се то мрак надвија над човеком, како се то човек одриче човека, Богочовека? У какав мрак то улази човек, својом слободом, и тиме (не)свесно негира дар слободе који је од Бога добио? И такав човек, несвестан пакла у коме се нашао, ужаса

који је потпуно заробио његово срце, губи себе и зло почиње њиме да руководи.⁹ Сећамо се, такође, библијских речи из старозаветне приче о потопу, да су људи страдали „јер су мисли њихових срца биле зле“. У једном свом есеју, Ава каже: „Срце у коме нема Бога равно је камену: не осећа ништа како треба ни колико треба. Сва су му осећања спарушена, сасушена, сушичава, згрчена, кратка, плитка, трома, хрома.“ (ПЈЕВАЧ 2005: 143) И овај страдалник, о коме нам беседи *срна*, као да има камено срце, постао је жртва својих страсти, своје погрешне представе о животу, лошег избора. Његово опредељење свакако да није вечност и бесмртност, већ пролазност и смрт. Зато он вређа сву Божију творевину, рачунајући и себе. Отуда *срна*, Љубављу својом, Богочовеком у себи, дубоко жали таквог човека. *Срни* су страни изуми нечовека – лаж, мржња, грубост, грех... А чини се да треба знати само одговор на вечно питање човека – Верује ли човек у Бога и живот вечни? Ако је одговор потврдан, човек је бесмртан, воли Бога и верује у Бога, а „од те Љубави: све Љубави.“

Не вређајте љубав у мени. Јер вређате моју једину бесмртност и моју једину вечност. А уз то, моју једину бесмртну и вечну вредност. Јер шта је вредност, ако не оно што је бесмртно и вечно? А ја сам само љубављу бесмртна и вечна. То ми је све. Ја тиме и осећам, и мислим, и гледам, и чујем, и видим, и знам, и живим, и бесмртујем. Кад кажем: волим – ја тиме обухватам све своје бесмртне мисли, сва своја бесмртна осећања, све своје бесмртне чежње, све своје бесмртне животе. Са тим – ја сам изнад свих смрти и изнад свих небића, ја: срна сребрнаста, срна нежна, срна усплахирина... (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Заиста, Љубав је све и може све. Љубављу, *срна* се уздиже „изнад свих смрти и свих небића“. Изузетним језичким даром у изражавању стања својих мисли и осећања, молитвеном сабраношћу и бескрајним односом љубави према свему што потиче од Бога, Ава Јустин креће у трагање за новим изразима и новим стилским решењима, ширећи канонске и научне оквире, стварајући раскошан лирски свет. Имајући у виду да је „добро савладао и говорио више старих и модерних светских језика: старословенски, грчки, латински, руски, новогрчки, енглески, немачки, француски“, да је писао стандардним српским језиком, да је потицао из средине меког топлог српског дијалекатског говора, јасно је да је његова спознаја живота пренета на реч, мисао, осећање, језички естетски дотерана, прожета експресивношћу његовог молитвеног бића и прецизна у изразу. (ЈЕВТИЋ 2004: 16) Акумулација синонима је карактеристичан детаљ његовог поетског стваралаштва. То може бити и одредница просторно-поетског света његовог завичаја, лирска одредни-

⁹ О злу које је потпуно завладало људским умом, наш песник барокне уметности, Гаврил Стефановић Венцловић, сачинио је диван лирски запис – „Црни биво у срцу“.

ца. Употребом контраста, градијацијског тона, поређења, гномских израза, честих понављања, Ава Јустин остварује лирску узвишеност и блискост са прошлошћу. Лирик срца, молитвеном тугом, љуби несавршеног човека, стреми ка Богочовеку.

Више од свега што се воли, волим – слободу. Она се састоји у доброти, у нежности, у љубави. А зло, а грубост, а мржња, – то је ропство најгоре врсте. Робујући њима, робује се смрти. А има ли од смрти страшнијег ропства? У такво ропство одводе људи, ти измишљачи и творци зла, грубости и мржње. А мене послали у свет, рекли и прорекли, одредили и предодредили: буди туга и љубав. И ја свим бићем испуњујем своје назначење: тугујем и волим. Тугујем кроз љубав, љубим кроз тугу. И зар могу другачије у свету који је насељен људима? (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Наведени одломак близак је Авиној идеји о човеку, коју развија у својој књизи о Достојевском: „Опасно је и тужно бити човек. Јер ни једно биће није толико потцењивано и прецењивано као човек. То долази од неразмрсиве сложености човекова бића. У добру, он иде до Бога; у злу, он се спушта до ђавола“. (ПОПОВИЋ 2004: 27) Ава Јустин је „опитом активне љубави“ говорио о благовести, о личности Богочовека Христа. Кроз личност Богочовека Христа, спасава се човек од пропадљивости, од греха, смрти. То је израз Авине срне која у загрљају држи вечну истину и вечну радост – „Тугујем кроз љубав, љубим кроз тугу“. Срна у слободи види јеванђелске врлине: доброту, нежност, љубав. И она зрачи том рајском слободом, јер „рај почиње на земљи вршењем јеванђелских врлина... Али не само Рај, него и пакао почиње још овде на земљи“. (ПЈЕВАЧ 2005: 52)

А ја их гледам из њихових главних дела: греха, зла и смрти. И изводим закључак: ако се њихова интелигенција састоји у томе што су измислили и саздали грех, зло и смрт, онда то није дар него проклетство. (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Завршни део Авине беседе истиче јеванђелске врлине и заповести. Потребно је извршавати заповести, јер „када извршујеш сваку еванђелску заповест ти богатиш себе Богом, богатиш себе непролазним богатством које ти нико не може узети ни отети, ни смрт, ни ђаво.“ (ПЈЕВАЧ 2005: 19) По Ави, када човек гази божанске заповести, губи божанску светлост и знање.

Човек интелигентан, а без доброте и самилости, пакао је за моју нежну душу, пакао за моје тужно срце, пакао за моје безазлене очи, пакао за моје кротко биће. (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Мотивска структура *Срне у изгубљеном рају* израз је пишевог уметничког темперамента. Систем повезивања великог броја мотива је убедљив и природан и одговара карактеру и смислу створеног текста. Начином мотивације, Ава Јустин нас, доследно, спонтано и убедљиво, уводи у завршни део лирске беседе.

У давна времена причале су беле срне: земљом је прошао Он: Свеблаги и Свемилостиви, и земљу у рај претворио. Где је стао, ту је рај настао. На сва бића и на сву твар из Њега се лила бескрајна доброта, и љубав, и нежност, и милост, и благод, и мудрост. По земљи је ходио, и небо на земљу сводио. Звали су га Исус. О, ми смо у Њему виделе да човек може бити диван и прекрасан, само кад је безгрешан. Он је и нашој тугом тужовао и са нама плакао због зала што нам их људи починише. Био је са нама, а против творевина људских: греха, зла и смрти. Волео је сва створења нежно и самилосно; миловао их неком божанском сетом; и бранио од људског греха, од људског зла, од људске смрти. Био је, и заувек остао – Бог наш, Бог тужних и увцељених створова, од најмањих до највећих. (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Кретање људско не би требало да буде „тражење лажног склоништа“, већ кретање ка „истинском прибежишту“. (ЈЕРОТИЋ 2013: 88) По Ави Јустину Ћелијском, то је „Он – Господ и Бог наш“, „наша слатка утеха у овом горком свету који пролази, и наша вечна радост у оном бесмртном свету који наилази“, како бисмо вратили „изгубљени рај“ и постали „беле срне“.

Зато наша љубав сва хита ка Исусу свеблагод, сведобром, свемилостивом, свенежном. Он је – Бог наш, и Бесмртност наша, и Вечност наша. Његово Еванђеље је више наше него људско, јер је у нама више Његове доброте, Његове љубави, Његове нежности... Он, он, благословен Он у свима срцима и у свима нашим световима! Он – Господ и Бог наш! Он – наша слатка утеха у овом горком свету који пролази, и наша вечна радост у оном бесмртном свету који наилази... (Ава Јустин Поповић, Срна у изгубљеном рају, одломак)

Размишљања о човеку и његовим путевима, о томе да је „страшно пасти у руке Бога живог“ јер почиње велика борба у човеку, о пролазности и вечности, о чудесима и трагизму људском, и данас исписују Свето Јеванђеље. (ПОПОВИЋ, 1995: 13)

Срна у изгубљеном рају је сведочанство једног од тих исписаних кретања ка Богочовеку и израз моралне снаге и чистог срца да се остане на путу Добра. Без Бога у срцу, то би било немогуће. Са Богом је све могуће.¹⁰

¹⁰ Природно је да се овде мисао заустави, јер како рече Преподобни Ава Јустин, у својим *Словима*: „Човекова мисао, ако се не заврши Богом, остане крња, недовршена.“

Цитирана литература

- БЛУМ 2003: Блум, Антоније. *На путевима к Богу живом*. Цетиње: Светигора, 2003.
- ЖИВКОВИЋ 2004: Живковић, Милан (приређивач). *Унутрашњи човек срца*, Београд: Јуниор, 2004.
- ЈАЊИЋ, КОСТИЋ 2004: Јањић, Гликерија (игуманија манастира Ћелије) и Костић, Слободан (приређивачи), *Светлопис Аве Јустина*. Ваљево: Манастир Ћелије, 2004.
- ЈЕВТИЋ 2004: Јевтић, Владика Атанасије. *Човек Богочовека Христа*. Београд: Наследници Оца Јустина и Манастир Тврдош, 2004.
- ЈЕВТИЋ 2009: Јевтић, Владика Атанасије (приређивач). *Преподобни Јустин Нови Ћелијски*. Ваљево: Епархија Ваљевска и Манастир Ћелије, 2009.
- ЈЕРОТИЋ 2013: Јеротић, Владета. *Изазови хришћанству у XXI веку*. Београд: Арс Либри, 2013.
- ПЈЕВАЧ 2005: Пјевач, Невенка (ур.). *Еванђелска лествица врлина Светога Аве Јустина*. Београд: Благодарник, 2005..
- ПОПОВИЋ 1995: Поповић, др Јустин. *Достојевски о Европи и словенству*. Ваљево: Манастир Ћелије. 1940. Београд 1995.
- ПОПОВИЋ 2005: Поповић, Јустин. *О духу времена*. Београд: Политика, Народна књига, 2005.

Извори

- ПОПОВИЋ 1987: Поповић, др Јустин. *Филозофске урвине (Срна у изгубљеном рају)*. Ваљево: Манастир Ћелије 1987.

Valentina M. Zlatanović Marković

THE METAPHYSICAL WORLD IN THE SERMON *THE DOE IN THE LOST PARADISE* BY JUSTINE POPOVIĆ

The purpose of the paper is to explain the eternal question of a man's searching for the meaning from the perspective of Ava's learning. The metaphysical world of the sermon extends to two spiritual planes: one is the witnessed omnipresent love of God in a man, and the other one is a deep immeasurable sorrow in a man. The idea of this paper is to relate the spiritual

planes of the metaphysical world of this sermon, with the central symbols: love and sorrow, defined by the key elements of orthodox philosophy and theological anthropology of Ava's *Hundred Letters*. The phenomenological approach enables the parallel consideration of an essential recognition of the path to the God-like man through the confession of the lyrical subject, "doe", on the one hand; and the perception of the pain dimension for the human sin and falling away from the God, on the other. In Orthodoxy, doe symbolically stands for the yearning for God, tranquility and purity of the monastic life. Along with the primary, communicative function, this sermon achieves its artistic function with its multi-meaning, abstract-syntactic relations, creative linguistic logic, and the world of its ideas that are achieved by the expressiveness of language and harmonious connection of content and form. The aim of this paper is to provide a healthy perspective of the acceptance and creation of the reality of a man to the God-like man through the acquired knowledge on the metaphysical movement of thoughts, feelings and actions, which is the main idea of the learning of St. Justine of the Chelije. *The Doe in the Lost Paradise* is a testimony of one of these written movements towards the God-like man and the expression of moral strength and purity of heart to stay on the path of the Good.

Key words: Ava Justine, metaphysical world, God-like man, evangelical virtues, prayer

